

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2021

Gül Ayşe AKAR

Öğr. Gör., Türk-Alman
Üniversitesi /Türkiye
gl.akar86@gmail.com

Nihayet ARSLAN

Prof. Dr. Yıldız Teknik
Üniversitesi/ Türkiye
nihayet.arslan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0206-6906>

<https://orcid.org/0000-0003-2459-2891>

Post-Truth Dönem Öncesinde Toplumsal Bir İletişim Aracı Olarak Hatıra*

*Memory as a Social Communication Tool
Before the Post-Truth Era*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 19.03.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 09.04.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2021

Atıf/Citation

Akar Gül Ayşe ve Arslan Nihayet (2021) *Post-Truth Dönem Öncesinde Toplumsal Bir İletişim Aracı Olarak Hatıra*. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (1), s. 450-467. DOI: 10.34083/akaded.899990.

Akar Gül Ayşe and Arslan Nihayet (2021) Memory as a Social Communication Tool Before the Post-Truth Era. *Journal of Academic Language and Literature*, 5 (1), p. 450-467. DOI: 10.34083/akaded.899990.

<https://doi.org/10.34083/akaded.899990>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

* Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Nihayet Arslan danışmanlığında yürütülmekte olan Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şair Hatıralarında Paris konulu doktora tezinden üretilmiştir.

Öz

Michel Foucault'un öznenin ölümünden, Roland Barthes'ın yazarın ölümünden bahsettiği geçtiğimiz yüzyılın sonunda Jean Baudrillard gerçekliğin öldüğünü göstermeye çalışmıştır. Yine geçen yüzyılda Hannah Arendt kötülüğün nasıl sıradanlaştırıldığını bizlere anlatmaya çalışırken Jürgen Habermas kamusal alanda iletişimsel eylemin önem kazandığına dikkatlerimizi çeker. Zygmunt Bauman'ın akışkan gerçeklik ve modernite üstüne söyledikleriyle kapattığımız 20. yüzyılın sonunda bu düşünürlerin fikirleri ışığında kamusal alanda gerçekliğin nasıl değer kaybettiği ve buna bağlı olarak kötülüğün nasıl normalleştiği görülmeye başlanarak post-truth kavramıyla artık farklı bir çağa girdiğimiz ifade edilmeye çalışılmıştır.

Post-truth ifadesinin kullanılmaya başlanmasıyla gerçeğin ne olduğu ve ona nasıl erişileceği üzerinde yeniden tartışmalar başlamıştır. Felsefe tarihinin ana sorunlarından biri olan bu konu aslında yüzyıllardır tartışılmaktadır. Ancak siyaset ve iletişim bilimleriyle uğraşanlar post-truth kavramıyla son 30 yılda konuya yeni bir bakış getirerek yaşadığımız çağı özetlemişlerdir. Bu makale ile modern dönemlerden post-truth döneme toplumsal iletişimin nasıl boyut değiştirdiğini anlatarak bu dönem öncesinde hatıra türünün bir toplumsal iletişim aracı olarak kullanıldığını göstermeye uğraşacağız. Değişen zamanın hatıra türünün dününe ve bugününe ne şekilde etki ettiğini anlatacağız.

Anahtar Kelimeler: Hatıra, Post Truth, Toplumsal Hafıza, Toplumsal İletişim, Ulusal Alegori.

Abstract

At the end of the last century, when Michel Foucault spoke of the death of man and Roland Barthes about the death of the author, Jean Baudrillard tried to show that reality is dead. Again in the last century, while Hannah Arendt tries to explain how evil has become ordinary, Jürgen Habermas draws our attention to the importance of communicative action in the public sphere. At the end of the 20th century, which we concluded with the words of Zygmunt Bauman on fluid reality and modernity, in the light of the ideas of these thinkers, we started to see how reality lost value in the public sphere and how evil became normal accordingly, and we tried to express that we have entered a different era with the concept of post-truth.

With the use of the post-truth statement, discussions on what the truth is and how to access it have started again. This issue, which is one of the main problems in the history of philosophy, has been discussed for centuries. However, those dealing with the sciences of politics and communication sciences have summarized the era we live in by bringing a new perspective to the subject in the last 30 years with the concept of post-truth. With this article, we will try to show how social communication changed dimensions from modern times to the post-truth period and show that the memory type was used as a social communication tool before this period. We will explain how the changing time affects the memory type yesterday and today.

Keywords: Memory, Social Memory, Social Communication, Post Truth, National Allegory.

Giriş

Bir taraftan teknoloji ve bilgi çağını yaşarken diğer taraftan bunların getirdiği yeni kavramlara adapte olmaya çalıştığımız bir dönemden geçiyoruz. Bilginin yayılmasının öneminin kavrandığı 18 ve 19.yüzyıllardan sonra 20.yüzyıl bu işin daha hızlı şekilde yapılmaya başlandığı bir asır olarak insanlık tarihindeki yerini aldı. Bilgisayar ve internetin bu etkiyi hayatımıza taşımasının ardından 21. yüzyıl teknolojisinin onu daha taşınabilir hâle getirmesi bizlere post-truth (gerçek ötesi) adıyla tanımlanan farklı bir çağın kapılarını araladı. Diz üstü bilgisayarlar, tabletler, akıllı telefonlar vasıtasıyla daha taşınabilir hâle gelen bilgi gelişen sosyal medya ve iletişim araçları sayesinde hayatımızda önemli bir yer edinerek çağın bilgi ve haber alma kaynakları hâline geldiler.

İnternet gazeteciliğinin de sosyal medyaya taşınmasıyla bilginin yayılma hızına şaşırdığımız bir dönemde yaşıyor, içinden geçtiğimiz bu iletişim çağının avantajlarını da dezavantajlarını da yaşayarak öğreniyoruz. 19. ve 20. yüzyıllarda bilginin yayılma hızının insanlığı daha bilimsel ve aydınlık bir geleceğe kavuşturacağı fikri, yaşadığımız yüzyılın getirdikleri ile çürümeye başladı. Bilginin hızla yayılmasının sosyalleşmeyi çoğaltarak dünyayı daha yaşanır hâle getirmesi beklenirken insanları dar çevrelerine hapsettiği görülmeye başlandı. Bunun birinci sebebi; sosyal medyanın gerçek sosyalleşmeye olan olumsuz etkisidir. İkincisi ise sosyal medyanın filtre balonu, yankı odası denen farklı uygulamaları (Güden, 2020: 90-93) ve algoritmaları ile ihtiyaç duyduğumuz eşyaların reklamlarını önümüze çıkardığı gibi ilgi duyduğumuz ve çeşitli özelliklerimiz açısından benzediğimiz kişileri karşımıza çıkartarak bize kendi küçük dünyamızı yaratmasıdır. Sosyal medyanın bize bu şekilde kendimiz gibi düşünenlerden bir evren yaratması oluşturduğu tehlikelerden sadece biridir. Bu yüzden günümüz şartlarında sosyal medya üzerinden sürekli ve yoğun şekilde dezenformasyon ve mezenformasyona maruz kaldığını unutmamalı ve gerçeklikten ne denli uzaklaşıldığının farkında olmalıyız.

Post-Truth Dönemde Toplumsal İletişim

Öncelikle gerçeklik algımıza zarar verildiğini göstermek için kullanılan ve bireyden topluma uzanan bir bozulmayı haber veren post-truth kelimesi ile ne ifade edilmeye çalışıldığına bakalım. Bu tabir; siyaset ve iletişim bilimcilerin günümüzde bilginin yayılış hızının, gerçekliğinden daha önemli hâle geldiğini vurgulamak için dönemimize verdikleri addır. Kavramı tam olarak karşılayamadığı düşünülse de dilimizde “*hakikat sonrası*”, “*gerçek ötesi*”, “*gerçek sonrası*”, “*post-gerçek*” gibi pek çok farklı karşılık bulan bu tabir; bir bilginin ya da haberin kamuoyunda yarattığı etkilere dikkat çekerek çağımızda gerçeğin değersizleştiğini anlatmak için kullanılır. Bu kavram her bireyin kişisel algılama gücü, hayat felsefesi, siyasi anlayışı ölçüsünde gerçekliği yeniden anlamlandırıldığını ifade etmek için ortaya çıkmıştır. Bireylerin gerçeklik algılarının gerçeklerden daha önemli bir hâle geldiğine ve onlara yön verdiğine işaret eder. Yaşadığımız bu post-truth çağda sosyal medyada yapılan

paylaşımların ve beğenilerin dahi gerçekliğin şekil değiştirerek yayılmasına katkısı vardır. Bu kavram ile sosyal medyanın yarattığı benzer düşünenler evreni içinde bireyin gerçekliği iyice kaybettiği gösterilmeye çalışılır.

Post-truth çağın yarattığı bu durumların insanları kutuplaştırıcı etkisi, popülist siyaseti yaygınlaştırıcı bir yönü vardır. Yeni bir dünya düzeni yaratan bu çağda rasyonel akla karşı sezilerin, duyguların, inançların, önyargı ve kabullerin şekillendirdiği kanaatlerin bireyi yönlendirmesi ve hatta bu kanaatlerin kutuplaşım siyasete etki ederek toplumu yönlendirmesi söz konusudur. Nesnel olandan ziyade öznel olanın gerçekliğe yeni şekiller verdiği günümüz dünyasında giderek liberal, hatta neo-liberal düzene ve demokrasiye inancın azalmasında gerçekliğin değersizleştirilmesi sürecinin etkisi büyüktür. Post-truth kavramı değişen sosyal ve siyasal dünya düzenine işaret eder. Bu durum kişisel çıkarları nesnel gerçeklikten daha önemli hâle getirir.

İşte tüm bu süreçleri anlatmak için ortaya atılan post-truth kavramının popüler hâle gelmesini sağlayan Ralph Keyes'dir. Keyes'in ilk kez 2004 yılında yayımladığı *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life* kitabında kavramı başlığa taşınmasından sonra daha popüler hâle gelmiştir. (Özden, 2018:4) Ancak bu, sözcüğün ilk kullanımı değildir. Post-truth kavramını ilk olarak Steve Tesich kullanmıştır. Yazarın, *Nation* dergisinde 1992 yılında yayımladığı "*The Watergate Syndrome: A Government of Lies*" adlı yazısında kullandığı kavram bu makaleden sonra ilgi görmeye başlamıştır. (Özden, 2018:4) Körfez Savaşı'nı ele alan bu yazısında Tesich, "Biz hür insanlar olarak özgürce karar verdik ki, bir tür gerçek-ötesi dünyada yaşamak istiyoruz." (Karaaslan, 2018: 32) cümlesiyle bireyin hür iradesinin onu taşıdığı noktaya dikkat çeker. ABD seçimlerinin sosyal medya üzerinden manipülasyonu ve Brexit olarak adlandırılan İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden çıkışıyla "post-truth" yılın kelimesi olur ve bu olayların neticesinde çağı özetleyen bu ifade 2016'da Oxford Sözlüğü tarafından yılın kelimesi seçilir. (Özden, 2018:1)

Yaşadığımız dönemi anlatmak için kullanılan post-truth tabiri yeni olsa da kavramın işaret ettiği; gerçekliğin yeniden kurgulanarak toplumsal bir hafıza yaratılmasında kullanılması yeni bir durum değildir. Gerçeğin peşine düşmüş olan Sokrates, Platon, Aristo gibi milattan önce yaşamış filozofların bile düşüncelerine bakıldığında da gerçeklik arayışının varlığından söz edilebilir. Öyleyse gerçeklik sorgulamasının eski çağlardan beri var olduğunu söyleyebiliriz. Bilgiye erişimin kolaylaştığı çağımızın bilgi yığınlarının arasında kaybolmuş bireyler ve dolayısıyla toplumlar yarattığı görülür. Bilginin gerçekliği sorunuyla yüzleşmek zorunda kalan birey, yaratılmış sanal gerçeklikler arasından düşünerek, eleştirerek, sorgulayarak kendi algılarını yaratmalıdır. Aksi takdirde siyasal, toplumsal ve ekonomik güç odaklarının bireyin gerçeklik algısını toplumsal değişimlere yön vermek için kullanmaları kaçınılmazdır.

Görünenin ardındaki görünmeyen ve gerçekliğin manipülasyonu sadece çağımızın bir problemi değil, uzun zamandan beri insanlığın ortak bir problemi olarak karşımızda durmaktadır. Toplumsal algıyı şekillendirme yolları dönemlere göre değişerek ve gelişerek ilerlemiş, yaşadığımız son yüzyılda iletişim yollarının çoğalmasıyla sadece araçları farklılaşmıştır. Hatta algı yönetiminin daha görünür hâle gelerek kavramsallaşması post-truth dönemde olmuştur denilebilir. Bu durumlar öteden beri varlığını sürdüren, siyasete ve dolayısıyla tarihe etki eden gerçeklikler olarak önümüzde durmakta olup çağımızın gittikçe daha farklılaşan sosyal iletişim araçları ve yeni kitlesel medya düzeniyle daha çok manipülasyona açık hâle gelmeye başlamıştır. Siyasal iletişim uzmanlarının propaganda ve yeni siyasal kriz çözüm taktikleriyle siyaseti, yeni medya uzmanlarının pazarlama anlayışıyla sosyal medyayı yönetmesiyle çağımız medya araçlarının bilgi ve haberin yayılmasında yarattığı hız birleşince gerçeğin manipülasyonundaki boyutlar geçmişe göre daha çok artmıştır. Yeni medya araçlarının gerçeği yayarken dezenformasyon ve mezenformasyon süreçleriyle aşındırması, tahrip etmesi sonucunda gerçekleşen bu durumun yanı sıra bir de bilinçli şekilde yapılan algı yönetimi ile birleşmesiyle çağımızın diğer dönemlerin ötesinde masumiyetini kaybettiği söylenebilir.

Gerçeklik kavramını kaybettiğimizi söyleyen ve gerçeğin yeniden inşasıyla farklı bir noktaya geldiğimiz konusunda bizleri uyaran Jean Baudrillard, simülasyon ve hipergerçeklik kavramlarıyla dünyayı tanıştıran isim olmuştur. Gerek iktidarların gerekse yeni medyayı ele geçiren güç odaklarının kendi istedikleri yönde toplumu yönlendirdiğini ifade eden Baudrillard, bu durumu bir sorun olarak döneminin gündemine taşımıştır. Zygmunt Bauman ise bu değişimi akışkan gerçeklik kavramı ile açıklar. Ona göre gerçeklik giderek daha akışkan hâle gelmekte ve farklı kalıplar içinde yeni şekiller almaktadır.

Hiç kuşkusuz bu durum üzerinde 20.yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran postmodernizmin etkisi büyüktür. Postmodern dönemde gerçeğin fazlaca sorgulanması bu durumu beraberinde getirmiştir. Postmodernizmin kişisel duygu ve inançlara atfettiği önemle birlikte objektif olandan subjektif olana yönelim artmıştır. Einstein göreceliğine sığınarak gerçeğin doğru ile karıştırılması üzerine bir de kanaatlerin yoğunlaştığı tarafın gerçek gibi algılanması yeni bir döneme geçilmesini sağlamıştır. 19.yüzyılın idealize edilen rasyonalizmine ve onun getirisi olan modernizme bir eleştiri olarak ortaya konan postmodernizmin göreceliliği bu denli önemsemesi realite ve rasyonalitenin zamanla değer kaybetmesine aracılık etmiştir. McIntyre, postmodernizmi post-truthun atası sayar. (McIntyre, 2019:137-138) Postmodernizm göreceliliğin peşine takılarak doğru, yanlışın kalmadığı varoluşçuluğun etkisiyle akıl ve mantıktan ziyade arzu ve duyguların dinlenir olduğu bir çağı peşinden getirmiştir.

Modernizmin realite ve rasyonaliteye verdiği değer entelektüele verilen değeri beraberinde getirirken postmodernizmin göreceliğe atfettiği değer, entelektüelin eski önemini yitirmesine sebep olur. Post-truth dönemde gerçeğin öneminin ortadan

kalkması ile entelektüelin gösterdiği yolun da kendisinin de değeri azalmıştır. (Alpay 2020: 13-14) Her görüşün göreceli olarak doğru kabul edilmesi eğilimi gerçeği kaygan bir zeminde var olmaya ve hatta zamanla yok olmaya mahkûm etmiştir. Bu durum zamanla ifade özgürlüğüne de zarar verir hâle gelmiştir. Akla dayalı verilerin reddi, kanıtların göz ardı edilerek kişisel kanaatlere göre davranılması devrini ifade eden post-truth ifadesi ile günümüzde rasyonelliğin önemini hepten kaybettiği vurgulanmaya çalışılmıştır.

Gerçek olmaktan çıkarak gösteri hâlini alan hayatlar ve bunların yansımaları hâline gelen sosyal medyanın olumsuz etkileri çağın hastalığıdır. Sosyal medyanın kurgu gündemler arasında neyin ne kadar doğru, ne kadar yanlış olduğunu karıştıran hastalıklı toplumlar yarattığını söylemek de mümkündür. Post-truth çağ, bireyi kendi hayatının öznesi olmaktan çıkarıp başkalarının onlara dayattığı hayatın bir nesnesi konumuna getirmiştir. Modern dönemden postmodern döneme, postmodern dönemden post-truth döneme gerçekliğin önemini yitirmesiyle bireyin zihni gibi kendisi de modern dönemdeki önemini yitirir. Foucault'nun 'öznenin ölümü' ile özetlemeye çalıştığı böyle bir dünya düzeni siyasiler, medya patronları, teknoloji devleri; kısaca ekonomik iktidarı eline geçiren her türlü güç odağına, kitleleri yönlendirme ve istedikleri yöne sevk etme gibi bir yetenek verir. Bu işin bir matematiği ve her zaman toplumu aynı yönlere sevk eden özel formülleri yoktur. Ancak post-truth dönemde siyasal iletişimciler, siyaset bilimciler, gazeteciler ve yeni medya güç odaklarının bunu formülize etmeye çabaladıkları söylenebilir.

Post-Truth Dönem Öncesinde Hatıraların Gücü

Toplumsal iletişim yöntemlerinin toplumu iletişimsizliğe taşıdığı böyle bir çağdan geçmişe bakmak gerekirse insanın arzularının benzer olduğu sadece kitle iletişim araçlarının değiştiği görülür. Bugün artık, 19 ve 20. yüzyıllarda gazetelerin kazandığı işlevin çok ötesinde bir hâl alan sosyal medya, bilimi ve sanatı bünyesine katarak yoluna devam etmektedir.

Teknolojinin faydalarının yanında gerçeğin giderek önemini kaybetmesiyle zararının da görüldüğü bu post-truth çağdan önce toplumsal hafıza yaratma işi nasıl yapılırdı? Geçmiş nesiller gerçeğin ya da gerçeklik algısının inşasına nasıl katkıda bulunuyorlar, topluma dertlerini nasıl anlatıyorlardı? Bir konu, bir olay karşısında fikrini söylemek isteyen, haksızlığa uğradığını düşünen bireyler içlerindeki diğerleriyle nasıl paylaşıyorlar, ne şekilde anlatmaya çalışıyorlardı? Toplumu kendi istedikleri yöne bakmaya nasıl sevk ediyorlar, kitleleri peşlerinden nasıl sürüklüyorlardı? “Yaşanan olayların iç yüzü hiç de sizin bildiğiniz gibi değil” demeyi nasıl başarıyorlardı? Edebiyat dünyasında nasıl var oluyorlar, nasıl “Ben de buradayım, ben de bu çağdan geçtim.” diyorlardı? Gerçeği kendilerince yeniden ne şekilde inşa ediyorlardı?

Post-truth öncesinde de bugün olduğu gibi toplumların çok farklı dinamikleri vardı. Ancak bu dönemden farklı olarak toplumsal hafıza yaratma işi bireylerin

tercihlerine, inisiyatiflerine bağlı olarak gelişmişti. 19.yüzyılda ve 20.yüzyıl başında toplumlar sadece gazeteler ve hatıralar üzerinden bunları yapıyorlardı. Toplumun entelektüele attığı değer de bugünden fazlaydı. Bu durum entelektüeli toplumda sözüne güvenilir bir konuma taşıyordu. Roland Barthes'ın sözünü ettiği 'yazarın ölümü' henüz tam olarak gerçekleşmemişti. Gazete yazılarıyla çok sınırlı bir okuyucu kitlesine belli bir zaman dilimi içinde ulaşabilen yazar, hatıra ile anlatmak istediklerini daha uzun bir şekilde hem döneminin hem de geleceğin okurlarına ulaştırabiliyordu. Bu açıdan değerlendirildiğinde hatıra yazarı, toplumsal hafızayı istediği yönde şekillendirebiliyordu.

Tüm dünya edebiyatlarında yazarlar, zamanla ve toplumla çatıştıkları noktada toplumsal değişmeyi yaratan şartları aktaran bir tür olarak hatıraya başvurur. Hatıra yazarı çatışmanın içinde bir denge arayıp bulmak ya da dengesizlikleri yansıtmak derdiyle kaleme sarılır. Toplumsal çözümlerin yaşandığı buhranlı dönemlerde bu tarz eserlere daha çok ihtiyaç duyulmuş, böyle dönemlerde daha fazla hatıra yazılmıştır. Bu duruma I. ve II. Dünya Savaşları, Kurtuluş Savaşı ve darbe dönemleri örnek gösterilebilir. Böyle dönemlerde hatıra yazarı hem kendi döneminden yaşadığı olaylara şahit olmayan insanları hem de gelecekteki nesilleri yaşadığı dönemden haberdar etmek arzusundadır. İster iktidar yanlısı ister muhalif olsun, rahatsızlık duyduğu olayları hatıra türü ile insanlara aktarmaya çalışır. Bazen eski dünya düzeni-yeni dünya düzeni arasındaki sıkışmışlığı, bazen kişisel dertlerini ya da özlemlerini anlatmaya çalışır. Hangi şekilde olursa olsun her hatıra metni siyasal ve sosyal bir arka planı zorunlu olarak yansıtmıştır.

Hatıra yazarı her ne kadar döneminde yaşananları geleceğe aktarmak derdindeyse de insan olmakla maluldür. Kimi zaman oto-sansüre başvurur, kimi zaman farkında olmadan savunma mekanizmalarının etkisine girer. Yazarın insani özelliklerden dolayı hatıra türünün birtakım sınırlılıkları vardır. Bu sınırlılıklardan biri hatıra yazarının çevresinin beklentilerine uymaya çalışmasıdır. İnsanlar genellikle çevredekilerin ne söylediğine aldırmadıklarını söyleme eğilimindedirler. Ancak davranış bilimcilerin yaptıkları araştırmalar şunu göstermiştir ki insanlar çevrelerinin kendileri hakkında ne düşündüğünü önemser ve buna göre davranış geliştirir.

Birey, bir kültürün içine doğar ve zamanla kendisine o toplumla uyumlu bir kimlik oluşturur. Bu kimlik onu etnisite, din, mezhep, memleket, meslek gibi birçok alandan farklı aidiyetlerin içine sokar. Bireyin içine doğduğu dünyayı ve kültürü tanıması ona uyum sağlaması uzun zaman alan bir kültürlenme sürecidir. Bir kültürün içine doğan her birey onun değerlerini kazanarak ve tarihsel süreçleri hakkında bilgi edinerek büyür, adeta toplumsal değerlerle şekillenir. Böylece kendinden önceki nesillerle duygusal bağlar geliştirir ve bu bağ kimlik edinimi ve kabulünde kolaylaştırıcı işlev görür. Toplumla anlaşamadığını, bağlarının kopuk olduğunu söyleyen bireylerin bile toplumdan aldıkları olduğu gibi topluma kazandırdıkları da vardır. Davranış psikolojisi incelendiğinde bireyin toplumla olan bağlarının sorunlarının temelinde olabileceği görülür. Birey içine doğduğu kültürün özellikleriyle

şekillenerek aykırı olarak nitelendirilip değersizleşmemek adına topluma uyma eğilimi gösterir, toplum içinde öteki olmaktansa “biz” olmayı tercih eder. (Burnett, 2019:31)

Topluma ait olma isteği içindeki birey, toplumla karşılıklı etkileşim içine girer. (Burnett, 2019:221) Toplumsallaşma süreçleri içinde bir konsensüsten yani toplumsal uzlaşıardan da söz etmek gerekir. Toplum içinde pek çok konu tartışılrsa da bazı hassas konularda adeta bir uzlaşma vardır. Bireyin hem topluma hem de toplum içindeki gruplara aidiyetinden bahsedilebilir. Bir gruba dâhil olmak isteyen insanların muhakeme yeteneklerini, duygularını ve isteklerini göz ardı edebildikleri gözlemlenmiştir. Hatta insanların grup içinde sorun çıkarmamak adına doğru bildiklerini bile grup cevapları yönünde değiştirdikleri görülmüştür. (Burnett, 2019:213-214) Bütün bireyleri aynı kefeye koymak mümkün değilse de insan beyninin gruba ait olmak isteme eğilimi içinde olduğu söylenebilir. Kesin bilimsel gerçeklikler karşısında değilse de bireyin belirsiz durumlarda grubun fikrini çok önemseydiği görülür. (Burnett, 2019:215) İnsanlar belirsizlik içinde olduklarında diğerlerini referans alarak psikolojilerini iyileştirmeye çalışırlar. Bu durum da hatıra yazarına bir taraftan ağır bir sorumluluk yüklerken diğer taraftan ayrı bir değer atfeder. Ait olduğu grup içinde varlığını gösterme çabasına iter. Böylece hatıra yazarı bulunduğu tarafa uygun hareket ederek gerçekliği grubunun istediği forma sokma eğiliminde olabilir.

Toplum içindeki farklı gruplarda yer edinen hatıra yazarı bu yeri kaybetmek istemez. Bu durum da onun hatıra metnine etki edebilir. Gruba tehdit oluşturan herhangi bir olayın, olgunun varlığı ortak düşmanları yaratır. Gruba ait olmak da grubun düşmanlarının ortak düşman sayılmasını beraberinde getirir. İnsanın bu meyli üzerinde yapılan deneyler de bu durumu destekler. (Burnett, 2019:221) Grubun onayı alınmadan yapılanlar grubun bütünlüğü için tehdit oluşturacağından birey için grup onayı önemli hâle gelir. Bireyin kendini iyi hissedebilmesi için sadece grubun bir üyesi olması da yetmez. Birey giderek artan şekilde toplum içinde statü elde etme isteğindedir. (Burnett, 2019:223) Grubun onayını kazanarak statü sahibi olmak isteyen bireylerin network oluşturmaya çalıştıkları da gözlemlenir.

İnsanlar sosyal varlıklardır ve sosyalleşebildikleri ölçüde kendilerini daha iyi hissederler. Paylaşılmayan yaşanmışlıkların, duyguların, olayların, olguların varlığı insanı içsel bir rahatsızlığa sürükler. İnsanlar çevrelerinin fikirlerini, moda anlayışlarını benimsemeye yatkındırlar. Bir gruba ait olmayı isteyen bireyin davranışları da o grubun beklentilerine daha fazla meyilli olmaktadır. Kişiler arası etkileşimin giderek daha fazla önem kazanması bu sebeptendir. Bireyin öz değer belirlemesine etki eden bu durum başkalarıyla etkileşim kurmaya uğraşmasını sağlar. (Burnett, 2019:193) Hatta beynimizin insanların kendilerini “iyi” olarak nitelendirmesi için de bir çaba harcadığını söylemek mümkündür. İzlenim yönetimi denen içsel bir stratejiyle çevremizdeki insanların izlenimlerini yönetmeye çalışmak aslında insanın doğasında vardır. (Burnett, 2019:204-205) Beynimiz tarafından biz farkında olmadan sürekli olarak yapılmaya çalışılan bu etkinlik insanları manipüle etmemizi de beraberinde getirir. Bireyin diğerlerini kendisinin ve grubunun amaçları yolunda

manipüle etmeye çalışması da hatıra yazımında bir sınırlılık olarak karşımızda durmaktadır.

İnsanların bazı olaylar karşısında seyirci kalmalarının bile toplumla ilgisi olduğu ortaya konmuştur. Seyirci kalma etkisi çevrelerinde başkaları olduğunda insanlara yardım etme veya olaya müdahale etme olasılığının az olmasıdır. Bunun sebebi genelde korkaklık, bencillik olarak değerlendirilmekle birlikte bu durum daha ziyade ne yapacağını bilememekle ilgilidir. (Burnett, 2019:216) Seyirci kalma etkisini toplumsal olaylarda da görmek mümkündür. Siyasi iktidarların ani kararları, yaptırımları ve yaptıklarıyla ilgili olarak toplumun genelinde hemen bir ayaklanma değil, içine çekiliş, konuya karşı ilgisizlik ve hatta duyarsızlık hali gözlemlenir. Bu noktada toplumun aydınlarına büyük işler düşer. Bunlardan biri de yaşananlara seyirci kalmayı reddederek olayları daha büyük kitlelere iletme misyonunu üstlenmektir. İşte hatıra yazarı tüm insani sınırlılıklarına rağmen böyle bir sorumluluğun yükü altına girer.

Tarihe seyirci kalmaktan hoşlanmayan aydınların kendilerini zamanın siyasi ve ekonomik güçleri, iktidar odakları karşısında güçsüz hissetseler bile kalemlerinden güç alarak gelecek kuşaklara dönemlerini anlatmak istedikleri görülür. Hatıra yazarları toplumsal hafızayı şekillendirmede siyasi ve ekonomik güçlerin elindeki güce karşı koymak için ellerinden geleni yapmak derdine düşerler. Toplumsal hafızanın başka türlü inşası için “ellerinden gelen” de hatıra yazmaktır. Askerî, siyasi hatıraların bu sebeplerle yazılmaları olağandır. Ancak edebî hatıraların da benzer düşüncelerin eseri olarak ortaya çıktığı görülür. Ülke içindeki kutuplaşmaların boyutlarından kaynaklanan şekilde diğerlerinin anlatacağı bir tarihten veya iktidar odaklarının anlatacağı bir resmî tarihin yanlılığından gelecek nesilleri koruma düşüncesinde olan aydın hatıra türüne yönelir. Hatıranın bu yönüyle bireysel olarak adalete yerini buldurma girişimi olduğunu da söylemek mümkündür.

Edebî metinler bireyin gerek kendisiyle gerekse toplumla olan çatışmalarından doğarlar. Bu yüzden özellikle kişisel hayatı ele alan metinlerden biri olan hatıranın siyasal ve sosyal bir arka planlarının olması doğaldır. Fredric Jameson 1986 yılında yazdığı “Çokuluslu Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Edebiyatı” isimli meşhur makalesinde bu durumu şöyle özetler:

“Toplumun zihinsel ve kültürel yapısı, toplumsal hareketlerin ve toplumsal iletişimin yapısını da belirleyen bir unsurdur. Toplumsal karakterimiz, tüm toplumsal iletişim süreçlerine; tutum ve kanaatlerimizin oluşması, davranışa geçme, tepkilerimizi gösterme biçimimize sirayet eder.”

Fredric Jameson konuya farklı yaklaşır ve bu makaleyi meşhur hâle getiren düşüncelerini okuyucu ile paylaşır:

“Bütün Üçüncü Dünya metinleri, zorunlu olarak alegoriktir, üstelik son derece özgül bir biçimde alegoriktir; bunların ulusal alegoriler adını vereceğim alegoriler olarak okunmaları gerekir.”

Üçüncü Dünya metinleri, hatta görünürde özel alana özgü ve gerçek bir libidinal dinamikle donanmış olanları bile, ulusal alegori biçiminde bir siyasal boyutu zorunlu olarak yansıtırlar: Özel bireysel yazgının öyküsü, her zaman kamusal Üçüncü Dünya kültürünün ve toplumunun kuşatma altındaki durumunun bir alegorisidir.” (Jameson, 2008:372-373)

Bütün üçüncü dünya metinlerinin zorunlu olarak ulusal bir alegori hâlinde olduğunu söyleyen Jameson en çok ‘üçüncü dünya ülkeleri’ tanımından dolayı eleştirilmiştir. Üçüncü dünya ülkesi tanımı muğlaklığı bakımından bugünün siyaset bilimcileri açısından eski, sınırlı ve yanlış bir kavramdır. Ancak bugün üçüncü dünya ülkeleri denildiğinde gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere belirsiz bir gönderme yapıldığı da açıktır. Üçüncü dünya tanımlamasından bağımsız olarak Türk edebiyatında hatıra türüne bakıldığında Jameson’un ifade etmeye çalıştığı bu durumu görmek mümkündür. Siyasi hatıralar, askerî hatıralar ve edebî hatıralar olarak üç ayrı kategoride incelenebilen hatıralarımızın hepsi bir şekilde toplumsal hafıza yaratma girişimidir. Yapılacak bir inceleme neticesinde hangi türe girerse girsin hatıraların kimi zaman yer yer, kimi zaman tümünden siyasal ya da toplumsal bir hâl aldığı görmek mümkündür. Yazılan siyasal ve askerî hatıralarda zaten aslen maksadın bu yönde olduğu söylenerek bu sav çürütülmeye çalışılabilir. Ancak bu makale ile ortaya koymaya çalıştığımız Türk edebiyatında edebî hatıraların da dolaylı olarak sosyal-siyasal bir kitle iletişim aracı olarak kullanıldıklarıdır.

Aslında tüm dünya edebiyatlarında hatıranın bireysel tarih yazma amacıyla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu türün ortaya çıkış sebebinin siyasal olduğu, dünyadaki ilk örnekleriyle tarihsel olarak değerlendirilmeye çalışıldığında fark edilecektir. Bu durum genellikle devlet liderlerinin; devleti nasıl kurduklarına, nasıl yönettiklerine ya da nasıl savaştıklarına dair gelecek nesillere miras anlatı bırakma çabasından kaynaklanmıştır. Jules Sezar’ın *Gallia Savaşı*, Bâbü Şah’ın *Bâbürnâme* adlı eserleri hatıra türünün dünyadaki ilk örnekleri olarak gösterilir. Türk edebiyatı açısından düşünüldüğünde hatıra türünün ilk örneği Bilge Kağan’ın gelecek nesillere armağanı olan *Göktürk Kitabeleri*’dir. (Okay, 1997:445)

Tüm dünyada olduğu gibi bizde de resmî tarihlere, edebiyat tarihlerine ve hatıralara dikkatle bakıldığında görülebilecek nokta; anlatıların metinlerarası şekilde türetilmiş olduğudur. Dünyadaki örnekleri inceleyecek olursak II. Dünya Savaşı anlatılarını örnek gösterebiliriz. Anne Frank’ın ilk olarak 1947’de yayınlanan günlükleri ve Adolf Hitler’in 1925’te yayımlanan *Kavgam* adlı otobiyografik eseri hatıra olmamakla birlikte bireyin anlatma isteğinin dışavurumlarıdır. Bu anlatılar bir ideolojiye bakan iki farklı tarafı yansıtmak bakımından anlamlıdır. Biri; bir ideolojiyi nasıl kurduğunu anlatırken diğeri; sonuçlarını gözler önüne serer. İki ayrı eserin barındırdıkları hatıralar tarihin inşasına katkı sağlamıştır. Adolf Hitler’in ideolojisinin Anne Frank’ın günlüklerine zorunlu olarak yansıdığını söyleyebiliriz. Olayları bu kadar farklı okumanın imkânlı olduğunu bize gösteren bu metinler gelecek kuşakların dönemi ve olayları anlamlandırmasına etki etmiştir. Hatıralar da bellek

inşasında benzer şekilde çalışırlar. Özellikle savaşlar sonrasında ölenler için arkada kalanların bir bellek oluşturmak derdine düştükleri, bunu adeta bir görev bildikleri, gelecek nesilleri resmî tarihlerin soğuk ve uzak anlatımlarından çekip çıkararak kişisel anlatıların merhametli kollarına bırakmak istedikleri söylenebilir. Savaşları anlatan belgesel eserlerin iki tarafın karşılıklı hatıralarına yer vermesi de bundan kaynaklanır. Tek tarafa dair detayların anlatılabilmesi için bile döneme dair farklı hatıraların bulunması önemlidir.

Hatıralar tarihsel metinler için öncelikli olarak tercih edilen kaynaklar değillerdir. Ancak bugün önceki yüzyıllara dair sınırlı bilgiye erişim olması, hatıraların eleştirel bir gözle yaklaşarak tarihsel metinlere kaynaklık etmelerini sağlamıştır. Özellikle edebiyat tarihlerinde karşımıza çıkan bu durum anlatıların metinlerarasılığının fazlaşmasına sebep olur. Hatıraların metinlerarası durumunun artması da toplumsal hafıza inşa etmedeki rollerini daha önemli hale getirir.

Türk edebiyatında hatıra türü Tanzimat döneminde şekillenmeye başlamış ve dönemler içinde bugünkü hâlini almıştır. Tanzimat dönemi hatıralarına bakıldığında kişisel hayatı ele alan türler arasında bir kafa karışıklığı ve geçişlilik söz konusu olduğu ve devamındaki dönemlerde de azalarak da olsa sürdüğü görülür. Ebüzziya Tevfik'in *Yeni Osmanlılar Tarihi* gibi eserlere bakıldığında hatıra ile tarih metni arasında gelgitlerin yaşandığını görmek mümkündür. Ebüzziya Tevfik'in bu eserinde tümüyle kendi başından geçen olaylara yer vermediği görülür. Ancak diğer taraftan her şeyi belgelerle ispatlamaya çalışan bir havası da yoktur. Kimin neye, ne kadar inanacağını düşünmemiş, bu yöndeki kararı okuyucuya bırakmıştır. Bu açıdan eser adındaki "tarih" iddiasının aksine hatıra izlenimi yaratmaktır. Ancak şahit olmadığı olayları da detaylı olarak anlatması eserin hatıra türünde olduğunu iddia etmeyi zorlaştırır. Tanzimat dönemi hatıralarının genelinde bu türler arası geçişlilik durumu söz konusudur.

Yayımlanma yılı daha sonra olmakla birlikte yazılış tarihi açısından bakıldığında Tanzimat döneminin ilk hatıra türündeki eseri olan *Tabsıra-i Akif Paşa*'dır. Eserin yazılış sebebi başlı başına yaşanan siyasal bir krizdir. Tabsıra; insanın gözünün açılmasına yarayacak bilgi anlamına gelir. (Pilav, 2002:26) Eser ismiyle bile, yazarın yaşamış bir olayı zihinlerimizde bilinen yönünden değişik olarak anlatacağına, toplumsal hafızaya farklı yönde bir katkı sunacağına işaret eder. Akif Paşa, Hariciye Nazırı iken görevden alınmasına sebep olan olayı bir hatıra yazarak açıklığa kavuşturmak istemiştir. Morning Herald gazetesinin İstanbul muhabiri W. Churchill'in Kadıköy'de avlanırken bir Türk çocuğunu yaralaması üzerine Akif Paşa'nın muhabiri hapsettirmesi İngiltere ile Osmanlı arasında gerginliğe sebep olur. İngiliz sefaretinin konuya müdahale etmesiyle büyüyen olay devletler arası bir krize dönüşür. Bu kriz Akif Paşa'nın görevinden uzaklaştırılması ile çözülmüştür. (Pilav, 2002:9) Siyasi hayatı umduğu gibi sonuçlanmayan Akif Paşa'nın hatıra türündeki bu eseri sayesinde canını yakan bu olayda kendini savunarak olayın gelecek nesillere yanlış aktarılmasının önüne geçmeye çalıştığı görülür.

Modern edebiyatımızda böyle bir savunma niteliği taşıyan Akif Paşa'nın *Tabşıra'sı* (1898) ile başlayan hatıra türü Ziya Paşa'nın *Defter-i Amal*'ı (1870) ile devam eder. Bilindiği üzere sanki başlı başına bir esermiş gibi anılan söz konusu metin, Ziya Paşa'nın Jean-Jacques Rousseau'dan yaptığı Emile tercümesi eserinin içindedir. Ziya Paşa tarafından esere yazılmış ön sözdür. Bu ön söz yine Rousseau'nun *İtiraflar* adlı eserinin toplumsal dinamigiinden alınan ilhamla yazılmıştır. İlerleyen yıllarda hatıra türünün Ahmed Midhat'ın *Menfa* (1876-1877) adlı eseri ile devam ettiği görülür. Bu eser başlı başına yazarın Rodos'a sürgün edilmesi sonrasında yaşananları anlatır. Bu bakımdan yazarın hem dönemindekilere hem de kendinden sonra gelenlere kendini açıklaması olarak ele alınabilir. Tanzimat dönemindeki hatıraların bu siyasal durumunu Abdülhak Hâmid'in hatıralarındaki renkli anlatımıyla biraz kırmaya çalıştığı görülür. Ancak yazarın hatıralarını önce gazetede yayımladığını sonra İnci Enginün'ün bunları *Abdülhak Hâmid'in Hatıraları* (1994) adıyla bir araya getirdiğini unutmamak gerekir. Ancak yine de bu hatıralar da dönemlerinin siyasal ve sosyal olaylarını yansıtır.

Servet-i Fünûn sanatçılarıyla devam edilerek onların yazdıkları hatıralara bakılacak olunursa onların dönemlerinin ferdiyetçiliğinin etkisine bir nebze de olsa kapıldıkları görülür. Hatıralarını edebî ve siyasi hatıralar olarak ayırma eğiliminde olsalar da bunu tam anlamıyla gerçekleştirememişlerdir. Buna yaşadıkları dönemin siyasi havası da izin vermez. Ferdî olanı anlatırken de toplumsal ve siyasal olayları anlatmaktan geri durmazlar. Mehmed Rauf sadece edebî hatıralarını yazsa da bu sonuçtan kurtulamaz. Halit Ziya ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın hatıralarında ise ibre daha çok toplumsal ve siyasal olana dönüktür. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kırk Yıl* (1936) adlı eseri kültür edebiyat çevrelerini anlatmakla beraber Abdülhamid döneminin sosyal şartlarını yansıtan bir eserdir. *Saray ve Ötesi* (1940-1942) adlı eserinde ise yazar, daha çok siyasi yönünü göstererek Meşrutiyet döneminin olaylarını, İttihat ve Terakki yönetimini anlatır. Halit Ziya'nın *Bir Acı Hikâye* (1942) eseri ile oğlunun ölümünü anlattığı için ferdiyetçiliğe yaklaştığını düşünürsek aldanmış oluruz. Çünkü yazar, o eserinde bile Osmanlı'nın dış ilişkilerini, iç şartlarını ve bürokrasinin ayak oyunlarını yansıtır. Hüseyin Cahit Yalçın'ın ise hatıralarını *Edebiyat Anıları* (1935) ve *Siyasal Anılar* (1976) olarak ikiye ayırdığı görülür. Edebî hatıralarında sosyal bir arka plan verirken siyasallaşır. Yazarın bir de *Tanıdıklarım* (2001) adlı hatıra türünde bir eseri vardır. Yazar bu eserinde İttihat ve Terakki'den tanıdığı isimlerle yaşadığı olayları anlatır. Yine Servet-i Fünûn dönemi sanatçılarından Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın hatıra türündeki eseri tamamen siyasi niteliktedir. Yazarın *Biraz da Ben Konuşayım* (1993) adlı eseri adından da anlaşılabilir gibi kendini savunma içgüdüsünün dışavurumudur. Sevr Antlaşması'nı imzalayan heyette yer almasıyla 150'likler listesine giren Bölükbaşı, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde İttihat-Terakki'de yaşadıklarını anlatır.

II. Meşrutiyet döneminden Millî Mücadele Dönemi'ne kadar olan günleri anlatan kadın yazarlarımızın hatıralarına bakıldığında bu eserlerin de toplumsal yapıyı

aktardıkları görülür. Halide Edib'in 1918'e kadar çocukluk hatıralarını anlattığı *Mor Salkımlı Ev*'in (1963) arka planına bakıldığında bir Osmanlı ailesi üzerinden bütün bir dönem okunabilir. Halide Nusret Zorlutuna'nın *Bir Devrin Romanı* (1978) adlı hatıraları da önce babasının Kerkük'e atanmasıyla oralarda geçirdiği günleri, sonra döneminin edebî ortamı üzerinden devrinin sosyal-siyasal olaylarını yansıtır. Eser aynı zamanda Osmanlı'nın Kerkük'te kurduğu düzeni de aktarmış olur.

Mütareke dönemi hatıralarına bakıldığında hatıranın siyasal ve sosyal olarak toplumla bir iletişim aracı olma ihtiyacı artar. Hatta bu dönemde türün bu yönde bilinçli olarak kullanılmaya başlanıldığı söylemek de mümkündür. Halide Edib'in *Türk'ün Ateşle İmtihanı* (1956), Kurtuluş Savaşı'nın içinde bulunulan şartlarda nasıl kazanıldığını anlatır. Yakup Kadri'nin *Vatan Yolunda* (1957) eseri Millî Mücadele şartlarında İstanbul, Ankara, İzmir'in durumlarını yansıtır. Refik Halid ülkenin iç siyasetiyle ilgili olduğunu reddetse bile (Karay, 2009: 29) *Minelbab İlelmihrab* (1946) adlı eserinde 1918 mütareke döneminin insanlarına ve yaşananlara dair çok renkli bir panorama sunarak dönemde büyük ses getirmiştir. Falih Rıfki Atay'ın *Zeytinadağı* (1932) İttihat ve Terakki yönetimi üzerinden nasıl I. Dünya Savaşı günlerine geldiğini ve Osmanlı'nın yıkılışını anlatan bir eserdir. İşte bu saydığımız mütareke dönemi eserlerinin hepsi dönemlerine dair siyasal ve sosyal tutanaklardır ve hatıra türünün toplumsal bir iletişim aracı olarak kullanımına örneklerdir.

Biten savaş döneminin ardından cumhuriyetin kurulmasıyla hatıra metinlerinin siyasallığını kaybetmesi beklenir ama sonuç tam olarak öyle olmaz. Yazılan hatıraların siyasal arka planlarından kurtuldukları pek söylenemez. Örnek vermek gerekirse Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Zalimane Bir İdam Hükümü* (1946), yazarın Divan-ı Harp'ten aldığı idam cezasının nasıl kürek cezasına çevrildiğini; Necip Fazıl'ın *Cinnet Mustatili: Yılanlı Kuyudan* (1955) eseri şairin hapisane günlerinin psikolojisi üzerindeki tesirini anlatır. *Mavi Sürgün* (1961) Halikarnas Balıkcısı'nın bir yandan İstiklal Mahkemesi sonucu nasıl sürgün edildiğini aktarıırken diğer yandan savaş ve işgal günlerindeki toplumsal psikolojiyi yansıtır. *Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl* (1965), Orhan Kemal'in Nazım Hikmet ile geçirdiği hapisane günlerini anlatırken Yakup Kadri'nin *Zoraki Diplomat* (1967) eseri yazarın Tiran, Prag, Bern, Tahran gibi yerlerdeki elçilik günlerini, *Politikada Kırk Beş Yıl* (1968) eseri Atatürk, İsmet İnönü ve Demokrat Parti dönemlerini anlatır. Bu eserlerin hemen hepsi yazarlarının kendilerini siyasal olarak açıklama gereksiniminden doğmuştur.

Postmodern dönem ve sonrasında hatıra yazımında dikkat çekici bir azalma göze çarpsa da metinlerin alegorik ve siyasal olması durumu sürer. Sevgi Soysal'ın *Yıldırım Bölge Kadınlar Koşuşu* (1976), Aziz Nesin'in *Salkım Salkım Asılacak Adamlar* (1990), Adalet Ağaoğlu'nun *Damla Damla Günler* hatıra dizisi (2015-2016) bunlara örnek verilebilir.

Türk edebiyatına genel olarak bakıldığında dikkat çeken başka bir nokta; bazı hatıra yazarlarının Yahya Kemal'in aksine çocukluk ve gençlik hatıralarını siyasetten

uzak tutmak istemeleridir. Bu adeta onların siyasetten arınarak nostalji duygusuyla geçmişe sığınmalarındır. Ancak her ne kadar yazarlar çocukluk ve gençlik hatıralarında siyasetten kaçmaya çalışırlarsa da yine de ondan tam anlamıyla kurtulamazlar. Dolaylı olarak sosyal bir arka plan yansıtmış olurlar. Muallim Naci'nin *Ömer'in Çocukluğu* (1890), Yakup Kadri'nin *Anamın Kitabı* (1955), Hasan Ali Yücel'in *Geçtiğim Günlerden* (1960), Orhan Pamuk'un *İstanbul-Hatıralar ve Şehir* (2003) adlı eserleri bu duruma örnek verilebilir. Yazarların amaçları bu yönde değilse bile bu eserlerden de dönemin sosyal-siyasal tarihlerine ve bunların gündelik yaşama yansımalarına dair pek çok bilgi toplanabilir.

Hatıralarda siyasetçilere yakın isimlerin önemli olaylar içinde yaşananları teyit etmesi yahut muhalif isimlerin anlatılara karşıt bir anlatı sunması gerçeğin farklı boyutlar kazanmasını sağlar. Türk edebiyatında Millî Mücadele dönemine dair anlatılarda Falih Rıfkı ve Yakup Kadri gibi pek çok ismin hatıralarından faydalanılması hatıranın bu işlevine örnek olarak gösterilebilir. Böylece bugünün dijital teyit platformlarının işini de post-truth dönem öncesinde hatıralar görmüş olur.

Anlattıklarımızdan da görüldüğü üzere edebî hatıralar bazen bilinçli bir çabanın sonucu olarak bazen de bilinçsizinin bir yansıması olarak siyasal-sosyal arka planı olan metinlerdir. Bazen bu durum o kadar ileri gider ki tüm metne hâkim hale gelir. Bu sebeple Türk edebiyatında hatıraların genellikle geç yayınlanmasında pek çoğunun süreli yayınlardan sonra matbu eser haline getirilmelerinin etkisi olduğu kadar siyasal alt metinlerinden dolayı kendiliğinden gelişen bir oto-sansür olduğu da düşünülebilir.

Sonuç

Post-truth kavramı içinde bulunduğumuz çağı anlatmak için popülerlik kazanmış olsa da gerçekliğe yeni şekiller kazandırılarak insanların manipüle edilmesi uzun zamandır kullanılan siyasal-sosyal bir yöntemdir. Hatıra türü yüz yılı aşkın süredir insanlığın gerçekliği istedikleri forma sokarak gelecek nesillere aktarmak için kullandığı bir araç olarak düşünülebilir. Ancak önceki dönemlerde toplumsal iletişimi sağlayan bu aracın yaşadığımız bu post-truth çağda yerini farklı araçlara bıraktığı görülür.

İnsan hayatı yenilenemez, geri çevrilemez bir şekilde malum sonuna doğru ilerlemektedir. Beden-ruh ve dünyevi-metafizik âlem arasında sıkışıp kalmış olan insanlık, ölümsüzlük sırrını aramış ve bunu edebî metinlerde bulmuştur. Toplumla olan ilişkileri içinde kendilerini ve yaşadıkları dönemi anlatan hatıra yazarları metinlerinin maddi ve manevi anlamda gelecek nesillere bıraktıkları bir miras olduğunu görerek onu toplumsal bir iletişim aracı hâline getirmişlerdir. Ancak Yahya Kemal, Hüseyin Cahit Yalçın gibi sınırlı sayıda yazar, eserin isminden sonuna kadar siyasallığını vurgularken büyük bir çoğunluğu alegorik olarak siyasal-sosyal kalmayı tercih etmişlerdir.

Okuyucunun da farklı amaçlarla bu hatıralara sarıldığı görülür. Hatıra okuyucusunun tarihsel gerçeklikleri öğrenmek, tarihe ait bir dönemin sosyal gerçekliklerinden haberdar olarak bu döneme dair tarafını seçmek ya da haklı-haksız ayırına varmak gibi amaçları vardır. En azından daha üst bilinçle tarihi bir döneme bakabilmeyi amaçladıkları söylenebilir. Bir dönemde yaşanan olaylara dair anlatıların doğru ya da yanlış olduğunu hatıralardan çıkarmak da mümkündür. Gerek tarih anlatılarında gerekse biyografilerde yazarların hatıraların bu gücünden yararlandığı görülebilir. Mesela biyografik eserler kaleme alan İpek Çalışlar'ın; *Latife Hanım* (2006), *Halide Edib* (2010) gibi çalışmalarında hatıraların bu teyit gücünden sık sık yararlandığı görülür. Bu açıdan hatıraların tarihe düşülen notlar, tutanaklar gibi işlev gördükleri söylenebilir.

Türk edebiyatı dönemsel olarak değerlendirildiğinde hatıraların her dönemde farklı toplumsal ve siyasal olaylara yoğunlaştığını görmek mümkündür. Ancak post-truth dönemde gerçeklik arayışının yitilmesiyle hatıra yazımının da popülaritesini kaybettiği, entelektüele atfedilen değer azalması ile hatıra yazımına eskisi kadar önem verilmediği söylenebilir. Anakronizm olarak görülemeyecek şekilde Yakup Kadri'nin yazdığı hatıraların tarihsel metinlerle ilişkisi zorunlu olarak Orhan Pamuk'unkinden fazladır. Ancak bu durum ikisinin eserlerinin de sosyal birer panorama olmalarına engel değildir. Tanpınar'ın meşhur sözünde değindiği üzere diğer alanlarda olduğu gibi hatıra alanında da “*Türkiye evlatlarına kendisinden başka bir şeyle meşgul olmak imkânını vermiyor.*” denilebilir. (Tanpınar, 2013: 259) Post-truth dönem öncesinde hatıra türünün güçlü bir toplumsal iletişim aracı olarak kullanıldığı açıktır. Ancak günümüzde saydığımız etkilerin yanında toplumsal iletişimin farklı araçlara dağılmasıyla da hatıra türü eski gücünü yitirmiştir.

Kaynakça

- Adıvar, Halide Edib (2007). *Mor Salkımlı Ev*. İstanbul: Can Yayınları.
- Adıvar, Halide Edib (2007). *Türk'ün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ağaoğlu, Adalet (2015). *Damla Damla Günler*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ahmet Midhat (2013). *Menfa: Sürgün Hatıraları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Alpay, Yalın (2020). *Yalanın Siyaseti*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Apaydın, Mustafa. (2001). *Ziya Paşa'nın Emil Çevirisinin Önsözü*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 7 (7).
- Arendt, Hannah (2012). *Kötülüğün Sıradanlığı*.(Çev. Özge Çelik). İstanbul: Metis Yayınları.
- Atay, Falih Rıfki (2013). *Zeytindağı*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Barthes, Roland (2013). *Yazarın Ölümü. Dilin Çalışma Sesi. (Çev. Ayşe Ece vd.)* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baudrillard, Jean (2011). *Simularklar ve Simulasyon. (Çev. Oğuz Adanır)*.Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (2003). *Modernlik ve Müphemlik. (Çev. Türkmen, İ.)* Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (2017). *Akışkan Modernite, (Çev.Sinan Okan Çavuş)*. İstanbul: Can Yayınları.
- Bölükbaşı, Rıza Tevfik (2019). *Biraz da Ben Konuşayım*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burnett, Dean (2019). *Aptal Beyin*. İstanbul: Aganta Kitap.
- Çalışlar, İpek (2006). *Latife Hanım*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Çalışlar, İpek (2010). *Halide Biyografisine Sığmayan Kadın*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ebuzziya Tevfik (2019). *Yeni Osmanlılar Tarihi*. Yay. Haz: Yakup Öztürk. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Enginün, İnci (2013). *Abdülhak Hâmid'in Hatıraları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Foucault, Michel (2000). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Frank, Anne (2018). *Anne Frank'ın Hatıra Defteri. (Çev. Can Yücel)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Güden, Onurcan (2020). *Hakikat Sonrası Dönemde Siyasal İletişim Yönetimini Yeniden Düşünmek Üzere Niteliksel Bir Araştırma*. Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Habermass, Jürgen (1996). *İletişimsel Eylem Kuramı*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Hitler, Adolf (2016). *Kavgam*. (Çev.Ergün Aydın). Enkitap.
- Jameson, Fredric (2008) *Modernizm İdeolojisi*. (Çev. Kemal Atakay, Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kabağağaçlı, Cevat Şakir (2008). *Mavi Sürgün*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karaarslan, Aslı. (2018). *Post-truth ve Medyada Gerçeklik*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2002). *Politikada 45 Yıl*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2003). *Anamın Kitabı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2019). *Vatan Yolunda*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2020). *Zoraki Diplomat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karay, Refik Halid (2009). *Minelbab İlelmihrab*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kemal, Orhan (2015). *Nazım Hikmet'le 3,5 Yıl*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kısakürek, Necip Fazıl (2008). *Cinnet Mustatili: Yılanlı Kuyudan*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- McIntyre, Lee (2019). *Hakikat Sonrası*.(Çev.Mehmet Fahreddin Biçici). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Muallim Naci (2018). *Ömer'in Çocukluğu*. İstanbul: Turkuvaz Kitap.
- Nesin, Aziz (2013). *Salkım Salkım Asılacak Adamlar*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Okay, Orhan (1997). "Hâtırat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/ 445-449. Ankara: TDV Yayınları.
- Özen, İbrahim (2016). *Hatıratlarda Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat (1930-1950)* Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Özden, Önder (2018). *Yalan, Yemin ve Siyaset: "Hakikat-Sonrası" Siyasete İlişkin Bir Soruşturma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Pamuk, Orhan (2016). *İstanbul Hatıralar ve Şehir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Pilav, Salim (2002). *Akif Paşa (1787-1845) ve Tabsıra*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Soysal, Sevgi (2003). *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2013). *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa, (Haz. İ. Enginün - Z. Kerman)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tepeyran, Ebubekir Hazım (1997). *Zalimane Bir İdam Hükmü*. İstanbul: Pera Turizm Yayınları.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (2012). *Saray ve Ötesi*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (2013). *Bir Acı Hikaye*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (2017). *Kırk Yıl*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yalçın, Hüseyin Cahit (2000). *Siyasal Anılar*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yalçın, Hüseyin Cahit (2001). *Tamдықlarım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yalçın, Hüseyin Cahit (2010). *Edebiyat Anıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yücel, Hasan Ali. (2019). *Geçtiğim Günlerden*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zorlutuna, Halide Nusret (2000). *Bir Devrin Romanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.